

KIS-643 – En-dro da *Garta europat ar yezhoù rannvro*

(RLN, LL, GE, RAH – 21 07 - 08 08 99)

Gant afer ar yezhoù rannvro e sav un trouz dic'hortoz er wask c'hall. Tro hon eus da berzhiañ ennañ — na pa ve evit frealziñ Frañsizion 'zo mantret o welout pegen feuls e chom an eneberezh ouzh ar yezhoù angallek¹. Ne vo ket dizeur dastum an evezhiadennoù a zeu diwar vont e ser hon eskemmoù labour.

Jean LE DU - Yves LE BERRE² (*Ouest-France*, 12-13 Mezheven 1999)

Da geñver ur gendael dalc'het er Sorbonne war *Langues et cultures régionales de France*, endra haere Claude HAGEGE³ : “Toutes les langues peuvent tout dire. [...] Seule une introduction explicite et énergique des langues régionales dans l'enseignement peut les sauver”, e tisklerie an daou gelenner brestat : “Personne en Bretagne ne croit à la possibilité de sauver le breton.”⁴

[RLN] A-du emañ gant Claude HAGEGE pa ziskler ez eo diorreadus an holl yezhoù. Arabat ober evelkent evel Korsikiz a stouv an toullou a zo en o yezh gant treuzplakadurioù diwar an italianeg, pezh a zo ur falsdiorreadur.

Pa zeu LE BERRE ha LE DU da lavarout “n'eus den e Breizh o krediñ eo gallus saveteiñ ar brezhoneg”, e talvez ne het ket ar Strollad komunour e teufe ar brezhoneg da vezañ ur wir yezh. Pezh a zo komprenadus, rak ne rafe kement-se nemet luziañ an traoù evitañ. E bellouriezh ar P.C.F. n'eo bet engwerc'het e nep doare an degouezh ma teufe ar brezhoneg da vezañ ur yezh a sevenadur : en e zerou n'emañ ken an “degemmadur” kemennet gant Robert HUE... An doare m'o deus emellet LE BERRE ha LE DU a ziskouez

---

¹ [GE] “Les derniers événements n'incitent pas à l'optimisme”, a skrive din un amaezhiad parizian eus Maodiernezh ar C'hultur goude ma voe bet tarvet sinadur ar C'harta gant Kuzul ar Vonreizh hag an Arlevier. N'ouzon ket avat ha siouloc'h e voe gant ar respont a ris : “Les derniers événements que vous évoquez ne nous inquiètent guère. Il s'agit là de sursauts d'arrière-garde. Autrement préoccupante est la quasi absence d'avant-garde de notre côté.”

² Kelennerion Rann ar C'heltieg en *Université de Bretagne Occidentale*, Brest.

³ Kelenner e *Collège de France*.

⁴ Gant Jean-Laurent BRAS eo sinet ar pennad dindan an titl : “La Sorbonne au chevet des langues” hag an ustil : “Paris observe les politiques et les pratiques linguistiques régionales.”

n'eo ket paouezet an emzalc'hioù stalinek e metou ar gomunourion, daoust d'ar pezh a c'hell o Sekretour meur haeriñ. Ne c'haller ket digareziñ an daou baotr evel ma tigarezer GREMETZ da skouer ; hemañ ne c'halle, evel micherour, kaout da naoz herouezañ nemet framm ur strollad a oa d'an ampoent stalinour penn kil ha troad hag adusoviedel. LE BERRÉ ha LE DU o deus gallet int ober studioù skolveurel.

Se lavaret, ned eo ket faos penn da benn kennebeut pezh o deus diskleriet a du 'rall¹. Evit ur bern tud eus ar Mouvement breton n'eo ar brezhoneg a-benn ar fin nemet ur sigur, o fal gwirion o vezañ politikel : pe ne ouzont ket brezhoneg, pe e tremenont gant ur yezh a live dister. Un embreg c'hwitet en a-raok eo klask “saveteiñ ar brezhoneg” mar despizer hemañ evel an teodyezhoù komzet c'hoazh gant kouerion gozh pe evel sabir ar skinwel ha skolioù eil derez *Diwan*. Ar gomunourion a chom c'hoazh pollekoc'h eget an hevelebourion vreizhat.

[LL] Un dudi eo gwelout Dupont-Du ha Dupont-Berr o stourm er Sorbonne a-enep kelennerzh ar brezhoneg ken eo bet souezhet kannad ar maodiern, eme *Ouest-France*. Hejañ a reont tasmant ar “fédéralisme” arveret ganto e ster 1793.

Richard LISCIA² (*Quotidien du Médecin*, 29 Mezheven 1999)

Dindan an titl “Pour le français, sans réserve”, e krog an aozer, gant sell an amprevanoniour, da zeskrivañ paotidigezh ar yezhoù dre an hollved evel un erzerc'h eus gremm ar bevañ. E se ez eo un devoud naturel evit Frañs kaout enni yezhoù rannvro, hag ur vennoz ivez : prizius eo dezhi an idiomoù lec'hel peogwir e pourchasont o danvez d'he sevenadur³. Ya da Europa enta, rak reiñ dalc'h da Europa zo reiñ pouez d'ar rannvroioù, dre se d'ar yezhoù rannvro ha, da heul, da binvidigezh kulturel ar vro. O vont da barzh en Europa e kollo Frañs ul lod eus he emren armerzhel ha politikel, hogen emañ ar galleg dreist par an armerzh hag ar riegezh. Gant istitl eil lodenn ar pennad : “Le français est sacré” e tiskoach an aozer e vennoz don : en tu-hont d'an devoudoù deberzhel ez eo ar yezhoù

¹ “[ils] ne voient dans le militantisme en faveur de la langue bretonne qu'un prétexte à d'autres combats de nature « nationaliste » ou « fédéraliste » visant à la conquête d'un pouvoir régional.”

² Kevellour politikel kazetenn bennañ ar vezeion e Frañs.

³ “Le monde est un million de tours de Babel : langages, dialectes, patois, jargons y foisonnent, forêt tropicale de mots qui expriment la vie. Deux êtres humains peuvent créer un langage nouveau et, chaque jour peut-être, naît un langage et en meurt un autre. Comment, dans ces conditions, ne pas admettre que, sur ce lopin de terre que la France est par rapport à l'univers, il n'y aurait pas de multiples langues régionales qui traduisent autant de cultures, de modes de vie, de particularismes, tous respectables et tous précieux, dans la mesure où chacun apporte sa richesse et assure la diversité du pays ?”

rannvro emañ boud retvezel ar yezh vroadel¹. Ar sellout naturel a lez e lec'h gant an arvestiñ kravezel. Kravezel ivez furm an arguzennadur ; ar galleg, evel Doue, zo ret, gwir eo, nemet eo skañv e yev, diziouerus eo dreist-holl : eñ a ziogel an darempred etre ur Frañsez hag ur Frañsez all a forzh pe rannvro e vent², eñ hag eñ hepken a c'hrata dimp ar brient bezañ Frañsez, a ra hon hevelepted a Frañsizion³.

[RLN] Ne hañval ket Richard LISCIA gouzout n'eo mui ar galleg yezh ar vloc'henn c'hall hepken, met hini un niver a reoù all hag ivez hini an damvloc'henn ez eo Kebek. Ha dre eurvad evit ar yezh-se, rak pegeit e pado c'hoazh ar vloc'henn c'hall ? LISCIA e unan a anzav ne vo mui aozet ar c'henwerzh etre Frañs hag Italia gant Paris ha Roma, met da skouer gant Bordeaux ha Torino, pe gant Lille ha Firenze. Ur c'henderc'hañ a live uhel eo a ziogelo dazont ar galleg, ha neket tunioù politikel. Met n'eo ket an hent-se a gemer LISCIA, pa ra gant ar galleg evit kontañ konirioù.

Danièle SALLENAVE⁴ (*Le Monde*, 3 Gouere 1999)

Gant titl he fennad : “Partez, briseurs d'unité !” hag an etretitl : “Ne laissons pas une gauche autoproclamée continuer de ruiner l'héritage de la Révolution française et de la République”, e ro an aozerez da anaout he amkan a zo diskuliañ an drasterezh emañ ar gouarnamant sokialour o kas war hêrezh an Dispac'h, eleze unvanded ar vroad, anrannadusted ar Republik, al likelezh⁵. Splannañ taol ganas ar “c'hleiz emvonnet” eo e argeziad da azasaat ar Vonreizh diouzh Karta europat ar yezhoù rannvro¹. Labour dispac'hel an unvaniñ en deus ezvevennet ar yezhoù rannvro hag un dra vat eo, rak ur faou e oant d'an

¹ “Comment mettre les dialectes régionaux sur le même plan que le français, qui est, en quelque sorte, tout ce que nous sommes, qui demeure, bien plus qu'une religion, bien plus qu'une idéologie, bien plus que l'histoire et la géographie [...]”

² “Qu'est-ce qui unit les Basques aux Bretons aujourd'hui, sinon le français, qui reste, quoi qu'on en dise, l'une des premières langues mondiales [...] ?”

³ “[...] le français est sacré, le français nous apporte une richesse plus grande que tous les milliards du Trésor public, le français, c'est notre cerveau, notre esprit, c'est vous, c'est nous, c'est ce qui lamine toutes nos différences, c'est la *famille* française, c'est enfin notre identité commune, à nous, Français de toujours ou d'aujourd'hui, ex-Italiens et Polonais de naguère, Juifs de jadis, Africains et Maghrébins d'hier. Le français, c'est la France.”

⁴ “Danièle Sallenave est écrivain”, hervez an notenn draoñ.

⁵ “Sa politique [la gauche au pouvoir] est dominée par une attaque constante, frontale, résolue, contre tout ce qui, dans les institutions de la France, porte trace d'unité nationale, d'indivisibilité républicaine et de laïcité.”

¹ “La signature de cette charte par la France répond-elle à une exigence de justice, comme c'est le cas pour certaines nations non unifiées linguistiquement, ou pour d'importantes minorités linguistiques discriminées ? À l'évidence non : aucune langue régionale ne peut se présenter en France comme minorité linguistique discriminée.”

obskurantegezh hag ar benveg da batromoù stuzegezhel ha da embregoù kravezel mougus. Ur c'hantved zo emañ unvan yezh Frañs ha mont a-rekin d'an emgann evit kevatalded ar gwirioù e ve nep distro d'un tremened a sujidigezh². Lusket gant he youl d'an andiforc'helezh e renk an aozerez en un hevelep luskad kumuniezhour arc'herion Karta ar yezhoù, heñvelserc'haded ar *Gay Pride* o stourm ouzh an heñvelgazout, ar merc'hed a c'houl ma ve anavezet o spesadelezh venevel — gant feulster rak doujañ a ra na ve dinac'het ouzh izili ur gumuniezh, yezhel pe all, ar gwir da zibab chom enni pe he c'huitaat³.

“Le poitevin ? : « Une langue »” (*Ouest-France*, 13 Gouere 1999)

Dindan an ustil : “Le parlanjhe pourrait bénéficier de la charte récemment signée”, e ro ar pennad keloù eus al levr nevezembannet gant Liliane JAGUENEAU, kelenner war ar yezhoniezh c'hallek ha war an okitaneg, ar poateveg hag ar *saintongeais* e Skol veur Poitiers : *Le Parlanjhe de Poitou-Charentes-Vendée en trente questions*. Komzet e vez ar *parlanjhe* war un tiriad eus kornog Frañs ledet adalek ar Gironde betek al Liger Atlantel⁴. Niver e yezherion ned eo ket anavezet. Studiet e vez er Skol veur hag un amproeuenn diuzadel zo en Akademiezh Poitiers evit an danvez skolaerion.

[RLN] Ur yezh, ar poateveg ? Perak ket ? Adal ar mare ma seller ouzh al leoneg hag ar gwenedeg evel gwir yezhoù, diwar be abeg na reiñ ar galvad-se ivez d'ar poateveg ? Hag o vezañ ma vez komzet ar poateveg e penn su al Liger Atlantel, ez eo zoken dlead Breizhiz harpañ Poateviz en o arc'hadurioù yezhel. Hag emañ al Liger Atlantel e Breizh ? Ya. Neuze, bezomp poellek.

[GE] Goulenn ma tennfe ar *parlanjhe* e vad eus *Karta europat ar yezhoù* zo reizh diouzh poell an hevelebourion a anavezomp dre amañ. Diwar vont, kement-se a bourchas da zalc'hiaded ar galleg evel yezh nemeti ar riez un tun kaderezh evit *noyer le poisson* dre raklivañ ur Frañs babel. En ur gendael a-zivout ar skinwel rannvroel a vo savet e Breizh, ur c'helenner brezhoneg eus Kemper a c'houlenne ouzh Rozenn MILIN, a zo e penn ar raktun, hag he soñj e oa gouestlañ ul lod eus an amzer skignañ d' ar

² “C'est pourquoi j'aimerais faire entendre aujourd'hui une autre voix que celle de l'assentiment bêlant aux beautés des danses basques et des pardons bretons : la voix des hommes et des femmes pour qui l'apprentissage de la langue française a été le début d'une existence libre, l'arrachement à l'obscurantisme, à des modèles culturels ou à des pratiques religieuses étouffants.”

³ “Mais devons-nous [...], Basques, passer pour traîtres si nous nous refusons à parler notre langue ? Nés dans une famille juive, catholique ou musulmane, pourrions-nous encore longtemps proclamer notre droit de choisir librement notre vie, non de répéter celle de notre groupe, de notre communauté, de notre ethnie ?”

⁴ Hervez aozerez al levr, « Énormément de travaux ont été effectués sur le poitevin saintongeais. Cette langue, écrite et parlée depuis des siècles, contribue, en définissant le paysage culturel du Centre Ouest, à enrichir la palette culturelle de l'humanité. »

gallaoueg. Biskoazh ne voe ken splann an troc'h etre sell soliadel ha sell nidiadel — pezh a lavar gant gerioù all RLN en e lizher [sl. p. 81 a-zioc'h] a-zivout pennad Richard LISCIA : “Ur c'henderc'hañ a live uhel eo a ziogelo dazont ar galleg, ha n'eo ket tunioù politikel”. A-du ne c'hellomp ken bezañ gant Danièle SALLENAVE pa haer : *“En proposant aux jeunes générations un retour à des langues qui n'ont survécu que dans des formes parlées, pour l'essentiel privées de l'indispensable passage à la maturité que donne la forme écrite, littéraire, philosophique, croit-on sérieusement leur offrir un avenir de travail, d'insertion sociale, de pensée ?”* N'omp ket evit he heuliañ avat pa ra an un tra eus an istor hag istor Frañs, pa sonn talbenn an istor e Dispac'h 1789 d'ur monumant a ve Frañs an diwallourez anezhañ. Bamus 'm eus kavet a-hed ar wech spisted skedus kefredourion barizian 'zo. Nad eo avat nemet o zu pil. Afer ar yezhoù rannvro a ra dezho diguzhat un tu kroaz amboubal. E gwir, en un degouezh all e teu ar gwan-se war wel : er-maez eus Frañs, an hevelep re a emren evel pa vijent perc'henned war an istor, alese ar baleg a sav outo. Salv ma 'z ay o gouenn da get, evit mad Frañs da gentañ, rak pa emvenn ur bobl bezañ lakaet fin d'an istor, e tiskouez hepken bezañ e fin he istor dezhi. Diouzh ar sell soliadel ned eo ket ar c'henderc'hadoù brezhonek brasoc'h eget ur c'hrozolenn e-skoaz menez ar c'henderc'hadoù gallek. Ar sell soliadel avat ne ro ket ditour eus dazont ar yezhoù. Hemañ zo a-geñver gant ar vezañs pe an ezvezañs enno eus oaledoù krouiñ a ampled hollveziadel, hep engwerc'hañ nemeur tremened pep hini, n'eo ket pa ve dibouez an kez tremened, met pa 'z a tremened pep yezh da gevala d' an holl re all. A dra sur ez eus bet andonioù nit e Frañs a-hed ar c'hantvedoù ha bez' ez eus bepred. Hogen e lec'h all ivez ez eus bet, ez eus hag e vo c'hoazh. Gouvidus, truezus evit lavarout mat, eo diferañ evel ma ra Danièle SALLENAVE n'eus war diriad ar riez lec'h ebet evit ur spered na ve ket gallek. E-maez he iliz salvder ebet. Anavezomp evelkent, forzh pe lusked a ve a-dreñv d'he frepozioù evel a-dreñv da brepozioù LE DU-LE BERRE, ez int yac'hus en o nac'hegezh. Ganto emañ ar gwir pa haeront ez eo echu da vat gant ar brezhoneg : ent soliadel, ar brezhoneg evel dilerc'h kevredadel zo marv. Diwallomp avat na ve lazhet ouzhpenn kelanoù : dinac'h un dazont ouzh ar brezhoneg zo koulz ha dinac'h ster ouzh keal an nit — koulz eo ha dinac'h un dazont ouzh ar galleg ivez hag ouzh nep ober denel. Ni a oar ez eus derou da vat d' ar brezhoneg, d'ar galleg ha da bep hil istor e kement ma 'z int lec'h an nit.

[RLN] Evit Danièle SALLENAVE ez eo an un tra koulz lavarout istor Frañs hag istor ar bed. An Dispac'h gall hag ar Republik a chom an daveoù meur eviti. Hag e tisoñj e vije bet dic'hallus Dispac'h 1789 hep an hini bet renet e Saoz gant CROMWELL, hep an Dizalc'hiezh amerikan, hep ar repu roet gant an Izelvroioù dekvloaziadoù pad d'ar speredoù rez eus Europa, kalzik Frañsizion en o zouez, h.a. ? Un tammig c'hwezhet e kavan ober eus Bro C'hall kreiz ar bed goude m'he deus ar riez-se tremenet eil hanterenn an

20t kantved o tiverkañ ar goulerc'h bras bet paket a-hed an Trede Republik (ha n'eo ket sur ez eo bet diverket penn da benn en holl dachennoù).

Evel just e vo atav poellekoc'h tud evel Danièle SALLENAVE, Jean LE DU, Yves LE BERRE eget an holl hevelebourion eus Breizh pe eus ar rannvroioù all, met kement-se n'eo e nep doare un dave : biskoazh n'eo bet ur gur bezañ born ha bezañ spisweloc'h eget an dalled. Abaoe pell eo dispredet o frezeg jakobin.

Ma ne fell ket d'an den meneget gant GE soliañ war geal an nit, pezh a zo e wir rikañ, e c'hell mat tre harpañ war hini al lamm doareadel trumm dezrevellet gant ENGELS en e *Anti-Dühring* : pa gresk ar c'hementad ha pa dizh ur sav termenet, e c'hoarvez ul lamm trumm e par an doaread. Dre se e tisplege ENGELS trec'h ar C'hallaoued, kenurzhiat mat, war ar Vamelouked, gwelloc'h varc'hegerion egeto met digenurzh, en emgann ar Piramidoù : daou Vamelouk oa a-walc'h evit faezhañ tri marc'heger gall, met tri mil marc'heger gall a lakae da dec'hout dek mil Mamelouk. Hogen piv a lenn c'hoazh an *Anti-Dühring* hiziv an deiz ?

[GE da RAH – 08 08 99] Un tu yaek zo gant an eneberezh a sav er meteier kefredour, rak an dud-se a gomz adalek ul lec'h istorek (ha pa ve al lec'h-se bresk ouzh bresk hag en arvar da sankañ en anistor). Al lod brasañ eus difennerion ar yezhoù angallek avat n'o deus nemet ar goullo dindan o zreid — an istor a reont anv anezhañ zo echu abaoe kantvedoù. Un istor nevez zo o teraouiñ, gwall rouez avat ar re en merzh hag a samm perzhiañ en e eginoù !